

Visky Ferenc
FOGOLY VAGYOK

VISKY FERENC

Fogoly vagyok

70 történet a börtönről és a barátságról

KOINÓNIA
Kolozsvár, 2002

Válogatta, szerkesztette, az előszót írta
és a jegyzeteket készítette
VISKY ANDRÁS

© Koinónia, 2002

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
VISKY FERENC
Fogoly vagyok / Visky Ferenc. –
Kolozsvár [Cluj-Napoca]: Koinónia, 2002
p.; cm.
ISBN 973 8022 50 9
821.511.141-94

Előszó

A Példabeszédek könyve tanítása szerint: „Minden időben szeret, aki igaz barát, és testvérül születik a nyomorúság idejére.” Könyvünk egy partiumi református lelkész és egy bukaresti, zsidó származású, román lutheránus lelkész barátságát idézi fel, hetven történetben. Találkozásuk a „nyomorúság idején” jön létre, és „testvérül születnek” egymás számára a szigorúságáról, kifinomult kegyetlenkedéseiről hírhedté vált szamosújvári börtönben.

A magyarországi forradalom hatására a román hatóságok az egész országot átfogó tisztogatási akcióba kezdtek, amelynek során 1958-ban a fennálló hatalom megítélése szerint veszélyes elemeket, egyháziakat és világiakat egyaránt, főként értelmiségieket szigorított börtönbüntetésre vagy kényszermunkára ítélték. Sokak, így a könyvben szereplő Richard Wurmbbrand számára is a kommunista hatalomátvételt követően az 1956-

os eseményekhez kapcsolódó koncepciós perek a második fogságot jelentették. A könyv szerzője közel 7 évet, Wurmbbrand összesen 14 évet töltött börtönben, mindketten szigorított körülmények között, ami azt jelentette, hogy sokáig, a legutolsó hónapokban bekövetkezett viszonylagos enyhülésig nem hagyhatták el a cellájukat.

A könyv nem sorolható a hagyományos értelemben vett memoár műfajába. Mind a szerző, mind pedig a könyv „főszereplője”, jóllehet különböző tradíciókhoz kapcsolódva, közelebb áll az orális tradícióhoz, többre tartja az élő beszédet, mint az írottat, mert benne csodálatos titokzatossággal és tisztasággal testet ölt az isteni Szó, mintegy érzékelhetővé válik Isten jelenvalósága. A történet elmesélése, földidézése és továbbadása önmagában is szent cselekedetnek minősül; lejegyzése éppen ezért csak másodlagos értékkel bír. Elmesélni az egyszer megesett csodát az egyszeri isteni aktus megismétlése is egyszersmind, jótétemény, annak a ténynek az újraélése, amely a Láthatatlannak a láthatóba való belépését jelentette és jelenti. Az élő beszéd előnye az írott szóhoz képest minden bizonnyal ahhoz kapcsolódik, hogy a kinyilatkoztatás egyetlen Írást ismer, a Szentírást, ebből következően valóságos tettnek minősül az Írás eladdig ismeretlen és előzmény nélkülinek számító, a vakmerőségig elmenően bátor értelmezése is. Az Írás ugyanis, vallják mindketten, csak szigorúan önmagunkra értelmezve nyilat-

kozik meg, a lehető legkonkrétabban értelmezett jelenben, abban a „pillanatban”, amikor kiemelkedik a történelmi időből, és személyesen szólít meg. Ekkor élet fakad belőle, a szó sokkal inkább biológiai, semmint spirituális értelmében.

A szóbeli tradíció föléledése, a történetek rendkívüli elevensége a lelki ébredések, megújulások, a hívek legszemélyesebb életét átható változások korával esik egybe. Ezek a korok rendszerint a szakítópróbái az ortodox, a látható intézményi létet féltő történelmi egyházak és az „új nyelvet” beszélő, személyes hitet és szabadságot hangsúlyozó, az engedelmények nélküli non-kollaborációt hirdető, az egyházi-felekezeti hatalmi berendezkedést folyamatosan problematizáló, a szegénységet dicsőítő, a szenvedést ajándéknak tartó, a humort az élettelennek ítélt dogmatikus magatartással szembehelyező, az Írásban igen jártas és teológiailag rendszerint jól felkészült „eretnekek”, „kegyesek”, „renitensek” stb. kapcsolatának. Az „új nyelv” persze magát a réginek, a legrégebbinek, a forráshoz közel állónak tudja, a szóbeli jelleg pedig a halott ismerettel szemben a megélést hangsúlyozza.

Nem tarthatjuk véletlennek, hogy a könyv elbeszélései a haszid történetekkel állnak rokonságban – Richard Wurmbbrand közvetlen módon, és a Bukovinából származó felesége révén is kapcsolódik ehhez a hagyományhoz –, és azt sem, hogy bizonyos történetek eleve ismerősökként,

„már hallottként” fognak visszaköszönni annak az olvasónak, aki a *Legenda aurea*t, az Assisi Szent Ferenchez kapcsolódó Fiorettit, Luther Márton Asztali beszélgetéseit vagy Szikszai György Mártírok oszlopát, nem utolsó sorban a Martin Buber gyűjtésében és átdolgozásában magyar nyelven is ismert Haszid történeteket olvasta vagy „hallotta”, prédikációkban, homíliákban, a mester és tanítvány viszonyára épülő különböző tanítási formákban. Richard Wurmbrandnak ugyan számos könyve jelent meg az emigrációban, egyik-másik a több milliós példányszámot is elérte, mindazonáltal ezek az írások inkább utólagosan lejegyzett beszédeknek, beszélgetéseknek hallott történetek egybeszerkesztésének tűnnek, semmint esztétikai értelemben vett írásműveknek. (Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy a '89 utáni román irodalom egyik legfontosabb nagyepikai teljesítményének tartott regénye a szóbeliség és az írásbeliség tünékeny metszéspontján jön létre: *Nicolae Steinhardt Jurnalul fericii* [*Napló a boldogságról*] című művéről van szó, amely a romániai börtönök, politikai foglyok világát dolgozza fel; Richard Wurmbrand egyik név szerinti szereplője is a könyvnek.) Wurmbrand egyébiránt metsző iróniával viszonyul saját könyveibe, a személyes találkozást és szóba állást mindig többre tartva a könyvnél.

Könyvünk történetei gyakran töredékek rekonstrukciói, beszámolók részletei, legtöbb esetben pe-

dig leírt visszaemlékezések kimetszett momentumai. A történetekhez kapcsolódó kommentárokat, utólagos értelmezéseket minden esetben elhagytuk, a pszichológiai magyarázatokat csak a legszükségesebb helyeken hagytuk meg. Egyetlen esetben, a szerző kívánságára, a történetet egy harmadik nézőpontból, korábban már publikált formájában közöljük. A kötet függelékében további támpontokat kínálunk a közreadott történetek értelmezéséhez.

A SZERKESZTŐ

„Emlékezzetek meg a foglyokról, mint fogolytársak...” – szól az apostoli tanítás.
Wurmbrand Richárd 14 évi fogsága után is fogoly maradt, fogoly és fogolytárs. A romániai börtönökben is kettős fogságban élt, de az a fogság, amelyre a politikai rendszer kényszerítette, eltörpült a Világ Ura szeretetének a fogsága mellett. Fogolyként került börtönbe. „Fogoly vagyok az Úrban” – írja az apostol az efézusiaknak. Ez Richárdra is érvényes. Kavernája, csonttébécéje ellenére túlélte a náci, majd a sztálini évek üldöztetéseit.
„És kimúlt, és szép öregségben halt meg, jó vénségben, betelve az étellel, és takarították az ő népéhez.”

Egybegyűjtött nép

Börtönveink kezdetén közös zárkában voltunk a többi politikai fogollyal, később azonban a lelkészeket mind összezárták, mert a legtöbben folytatták a lelkeszi munkát a foglyok között is.

Egyszer kinyílt az ajtó, és egy magas, csont és bőr férfit dobtak közénk. Körülnézett, majd félelem nélkül ezt mondta:

– Testvéreim, az Úr ismét egybegyűjti az ő népét.

Richárd Wurmbrand volt az. Nem csupán magasságával, hanem szellemi formátumával is nehezen illeszkedett kéznél levő sablonjainkba. Románia valamennyi nagyobb börtönét megismerte. Nem mindenki beszélt róla elismerően, de az vesse rá a dogmatika, a fajiság vagy bárminek a követ, aki végigjárta a börtö-

nők bugyrait Jilavától, Pitești-en át Szamosújvárig.

Vajon megvalósult-e Richárd próféciaja? Románok, magyarok, szászok, zsidók, zsidó-keresztények; reformátusok, ortodoxok, katolikusok, evangélikusok, görög-katolikusok, unitáriusok, kisebb felekezetek képviselői. Szerzetesek és világiak, a szamosújvári börtön régi szárnyának második emeletén, egy cellában. Soha jobb alkalom.

Az imádság háza, íme.

Két felirat

Az ötvenes években Szamosújvárra érkező rabokat a következő üdvözlő felirat fogadta:

AKIK ITT BELÉPTEK, HAGYJATOK FEL
MINDEN REMÉNNYEL!

Dante-idézet, a *Pokolból*. De ez mégiscsak az *Isteni színjáték* része.

Beljebb, a börtönné alakított Martinuzzi Fráter György, pálos szerzetes, nagyváradi püspök, Erdély helytartója 1542-ben épített, gyönyörű kastélyában egy másik feliratot olvashattunk, a főbejárat kövébe vésve:

DOMINUS ADIUTOR ET PROTECTOR MEUS
QUEM TIMEBO

Ez pedig azt jelenti: Az Úr az én segítségem és védelmezőm, kitől féljek?

Az első rögtönzött transzparens, a második
kőbe írt üzenet.

Isteni színjáték, valóban.

A könyves ember

A negyvenes évek elején lelkésztársaim arról számoltak be, hogy az Egyházak Világtanácsa szervezésében, Szinaján megrendezett nemzetközi konferencián feltűnt nekik egy magas, szikár, égő szemű zsidó férfi, aki Jézus tanítványának vallotta magát. Mindig nála volt egy hatalmas könyv, a Biblia, amely azonban igencsak különbözött a szokványos szentírástól, ugyanis minden lapja mellé még egy-két üres ívet fűzetett, ezek tele voltak jegyzetekkel, magyarázó szöveggel, beírásokkal. Betéve tudta a Bibliát, héberül és görögül is. Társaim, akikkel később ugyanabban a perben ítélték el bennünket, azt is megtudták felőle, hogy Bukarestben él, és egy zsidó-keresztény gyülekezet vezető lelkipásztora. A konferencia után mindjárt felkeresték fővárosi otthonában. Attól kezdve figyelemmel kísértem a különös

férfi további sorsát. Nem sokkal később, a második világháború után arról értesültem, hogy letartóztatták. Fölébredt bennem a vágy, hogy személyesen is megismerjem. Naponta kértem a Világ Urát, tegye lehetővé számomra a találkozást a könyves emberrel.

Isten meghallgatta a könyörgésemet.

A kapitalisták alkonya

Richárd élete egész idejében egyetlen kérdésre kereste a választ: Hogyan lehetne ő mindennek mindenné, hogy valakit megnyerjen annak, akihez ő is tartozott teljes szívéből, teljes lelkéből és minden erejével.

A lelkészek a szovjet rendszer elején egyre nehezebb körülmények között folytathatták mindennapi szolgálatukat. Richárd nem szűnő energiával kereste a módját annak, hogy a kommunista cenzúra éberségét kijátszva megjelenhesse írásait.

Egyik könyve a következő címmel jött ki a nyomdából: *Krisztus kiveri a templomból a kapitalistákat*. A színes borító megkapóan ábrázolta az evangéliumi jelenetet, a kor követelményeihez igazítva. Vették a könyvet, hívők, hitetlenek egyaránt. Csakhogy mire a gyanútlan olvasó az írás végére ért, kiderült számára,

hogy a szegények és kisémmizettek ügyét fölkaroló Krisztus már a kommunistákat is kiveri a templomból, sőt még a keresztényeket is kiűzi korbácsával, mert mi mindnyájan meggyaláztuk és gyalázzuk Isten templomát.

Mintba

„Tarts velem, Uram, amint én veled tartanék, ha a Te helyedben lennék, amint Te az én helyemben vagy!” Ezt imádkozom én is, az egykori francia katonával. Az ő helyzete, és az én helyzetem. A börtönben megismerem a románokat. Hónapokon át alszom egy ágyban, lábtól Darabán görög-katolikus pappal. Gyakran arra ébredek, hogy takargatja a lábamat, ne hogy megfázzam.

A szenvedés addig nehéz, amíg értelmetlen. A szenvedés nyilvánvalóvá teszi, hogy Isten nem játszik velünk, és nemcsak megváltásunkat, hanem megszentelődésünket is halálos komolyan veszi (Barth). A megigazítás: életünk; a megszentelődés: halálunk.

„Ezután tehát azok is, akiknek van feleségük, úgy éljenek, mintha nem volna, és akik sírnak, mintha nem sírnának, akik pedig örülnek, mintha nem örülnének, akik vásárolnak valamit, mintha nem volna az övék, és akik a világ javaival élnek, mintha nem élnének vele, mert e világ arculata elmúlik.” És folytathatjuk: akik börtönben vannak, mintha szabadok volnának, mert elmúlik a világ vasrácsos ábrázata is.

A szabad „mintha-állapot” emberi erőből, önszuggesztióból meg nem valósítható. Istennek ajándéka ez. És akkor, amikor ebben az ajándékban részesülünk, még az öröm is átjár bennünket. Jézus azt ígérte tanítványainak, hogy „a ti örömtöket senki tőletek el nem veszi”. Nem azt mondta, hogy nem is akarja elvenni. Sőt, mindent megtesz, hogy elvegye. De nem fog sikerülni neki.

Az öreg Haydnt megkérdezték: – Miért olyan vígak a melódiái?

Ő így felelt: – Mert valahányszor Istenre gondolok, az öröm betölt.

Aki nem hisz a csodában, az nem reális ember.

A börtönben is vannak helyzetek, amikor Istent sem értjük. Hogyan is érthetném azt, akit csak a hitünkkel foghatunk fel. De ott, ahol

nem értünk, még mindig van egy lehetőségünk. Az, hogy imádjuk.

Legyőzni a félelmet – de hogyan? Itt vannak a rácson túl azok, aki folyamatosan fenyegetnek: kezükben van az életünk.

A félelem ellenszere a szeretet, nincs más út.

Szabad a mi ellenségeinket is szeretni.

Akit szeretünk, attól nem félhetünk.

A félelem az ember átka (Dosztojevszkij).

Belszár lakomája

A kommunizmus Románia szovjet megszállásának kezdetén igyekezett növelni és megszilárdítani politikai befolyását. 1949-ben, a Nagy Nemzetgyűlés* nagytermébe az ország összes egyházi vezetőit meghívták tanácskozásra. Pátriárkának, metropolitáknak, püspököknek, a protestáns kisegyházak vezetőinek kötelezően jelen kellett lenniük. A felszólalók óriás méretű Sztálin kép alatt biztosították a legmesszebb menő lojalitásukról az új politikai rendszert. Egymást túllícitálva magasztalták a nagy Sztálint, lelkesen dicsérték – mint Dániel próféta idején, Belszár király nagy lakomáján – az új arany és ezüst, réz, vas, fa és kő isteneket. Még a jeruzsálemi templomból elrabolt arany és ezüst edényeket, az evangélium

* A volt Román Kommunista Párt törvényhozó testülete.

legszentebb locusait is előhozták, hogy minél teljesebben záporozhassanak a hűségnyilatkozatok: a szovjet rendszer, hirdették a bukaresti nagy lakomán, mindenestől fogva bibliai, mert megvalósítja Isten országát, amit már Keresztelő János, és maga az Isten Fia is bejelentett kétezer évvel ezelőtt. A sarló és a kalapács árnyéka rávetült a golgotai keresztre. Az ország minden kereszténye vezető papjainak szájából, egyenes rádióközvetítés útján értesülhetett arról, hogy az osztálytalan társadalom maga az Isten országa. A nagy és dicsőséges Sztálin elvtárs, valamint a párt és a munkásosztály jóvoltából megvalósult az emberiség ősi óhaja, a paradicsom, minden ember egyenlősége. Elközelgett a kapitalisták, a tőkés kizsákmányolók hatalma megdöntésének ideje, föl hát teljes egységben, mert még egy kevés idő, és berekesztetik a pokol kapuja!

Ott ült a teremben Richárd is, vele együtt a felesége, Sabina asszony. Szótlanul hallgatták a lendületes szóáradatot. Sabina asszony szólt meg elsőnek:

– Richárd, meddig tűröd még Krisztus arcának meggyaláztatását?

– Ha felszólalok, többé nem lesz férjed – válaszolta Richárd.

– Nekem nem is kell gyáva férj – vágta rá azonnal az asszony.

Richárd felállt, kiment a mikrofon elé, és megvallotta Jézus Krisztus nevét, akit egyedül illet minden dicséret, dicsőség és magasztalás, mennyen és földön.

Amikor elhallgatott, pillanatokig óriási csend lett. Utána nagy zavarodottság támadt, kikapcsolták a mikrofont, nehogy folytassa a beszédet, a rádióközvetítés ügyetlenül megszakadt.

Magam is hallgattam az adást kristálydetektoros rádiómmal. Bár a közvetítést abbahagyták, egy pillanatig még hallható volt a nagy zaj, a több mint négyezer egyházi vezető sietős és zagyva elhatárolódása a vakmerő férfitől.

Gyertyák

A szamosújvári börtönünk a város régi temetőjének tőszomszédságában van. A hitben nagyobb testvéreink, a zsidók, a temetőt az élők házának nevezik. A város lakói időnként a régi temetőbe is temetkeztek. A temetési szertartást vagy az igehirdetéseket nem hallottuk ugyan, de a gyülekezet énekét igen. Egyszer a Jób szavait ismétlő ének hangjai jutottak fel hozzám:

*Tudom, az én Megváltóm él,
Hajléka készen vár reám...*

Halottak napján sok-sok apró gyertyaláng üzenete: A halál biztos, az órája bizonytalan. Nem halunk meg egészen!

Még az árok is tele volt rakva égő gyertyákkal.

Legendák és mesék

A tárgyaláson Richárd a következőket mondta:

– Bíró úr, ha kötéllel a nyakamban a bitófa alatt fogok állni, kérem, fogja meg a pulzusomat, s ha a normálisnál gyorsabban ver, ne higgyen a bizonyágtételemnék.

Huszonöt évet kapott. A következő besorolás már a halálos ítélet lett volna.

A következő történetet a börtönben hallottam Richárdtól:

A szovjet hatalom bíróság elé állít egy rabbit. Ügyvédje a következőképpen védi: – Védencem a szegények megsegítésére pénzadományokat gyűjtött. Egyszer egy tolvaj kikapta a kezéből az összegyűjtött pénzt tartalmazó zacskót, és futásnak eredt. A rabbi futott utána, és kétségbeesetten így kiáltott: – Nem loptad, én adtam neked! Mikor megkérdezték,

miért tette ezt, ahelyett hogy rendőr után kiáltott volna, a szent életű rabbi így válaszolt: – Azért, mert az özvegyek és árvák megkárosítása égbekiáltó bűn, s arra alig-alig van bocsánat.

A bíró megkérdezte az ügyvédet: – És ön, ügyvéd elvtárs, elhiszi ezt a mesét? Az ügyvéd így válaszolt: – Nem, nem hiszem én sem, nyilvánvalóan kitalációval van dolgunk. De hogy van az, bíró elvtárs, hogy sem rólam és sem önről nem keringenek ilyen legendák?

Sabina asszonyról is ismerek egy hasonló történetet.

Sabina összeszedett Bukarest egyik hírhetett utcájáról egy lányt, és Richárddal egyetértésben befogadta a lakásukba. A lány egy ideig segített a konyhán és a takarításban, de néhány hét után megszökött. Mindent elvitt a házból, amit tudott. Hónapok múlva ismét szembetalálkoztak a védencükkel. Sabina, akit a férje Bincinek szólított, meglátta a lányon saját ruháját és cipőjét. Köszönt a lánynak, majd mielőtt a lány megszólalhatott volna, ezt mondta neki: – Nem loptad a ruhámat, én adtam neked.

Követség láncok között

Amikor az ítélelhirdetés után rámszegecselik a vasat, számomra is váratlanul sími kezdek. Mióta letartóztattak, először. A mellettem álló őr, egy tiszta arcú székelly fiú, suttogva kérdezi, leplezetlen csodálkozással:

– Minek örül?

– Eszembe jutott – felelem –, amit az apostol ír az efézusiakhoz: „követséget viselek láncok között.”

Nem szól semmit. Fölteszi rám a sötét szemüveget, érzéssel megfogja a karomat, és visszavezet a cellámba.

Egy éjszaka a láncokkal, az első. Azután még számolatlanul sok.

Másnap bevonatnak és Szamosújvárra szállítanak.

Zsaluk

A börtön vasrácsos ablakait kívülről fazsalukkal látták el. Ezekkel nem lett biztonságosabb a börtön, viszont sötétebbek és levegőtlenebbek lettek a cellák. A napfény nem hatolhatott be, éjjel-nappal égő villanykörtek szórták a fényt. A zsaluk mozdulatlan lapjai csak fölfelé engedtek némi kitekintést: a fákra, a füvekre, az égre – a kint levő járókelőkre semmi képpen.

Valaki, talán Szilágyi Sándor azt mondta: – Ez az a hely, ahol megérthetjük a zsoltár szavait: szemeinket az égre emelhetjük, ahonnan jön a mi segítségünk.

A besúgó és a pap

A diktatúrában – tanította Richárd – a börtön a legtisztességesebb hely. Jó helyen vagyunk, vigasztalta a papokat, és ha kikíváncozunk innen, harcoljunk ez ellen a kísértés ellen. Amikor pedig esetleg kiszabadulunk, ne feledkezzünk meg arról, hogy mi itt igazán szabadok voltunk. Majd elmondott egy történetet, amely a Szovjetunióban játszódott le, a nagy tisztogatások idején:

Egy sokgyermekes, szerencsétlen ember meggyóna papjának, hogy ő a besúgója, és mivel pénzt is kap szolgálataiért, folytatni kénytelen, amit már hosszú ideje tesz. A pap felszabadította őt a további besúgásra. Rövid idő után a papot kivégezték.

A császárnak, ami a császáré

A keresztény kompromisszum *locusaként* emlegetett igét: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré” Richárd gyakran magyarázta a börtönben. Legyen a császáré az adópénz, de semmi köze nincs az adózóhoz – vallotta Richárd. Az adózó az Istené, és övé maga a császár is, ő sem pusztán az önmagáé. A császár egyetlen fát nem ültetett Izraelben, de ette azok gyümölcsét, sőt prédálta udvartartásával és hadi gépezetével együtt. Mi hát a császáré? Nemcsak a dénár az övé, hanem a szó is, Jézus szava, amit ő a pénz mellé tett: „Istennek is, ami az Istené.” Amiből pedig az következik, hogy a császár nem isten. Nem *Dominus*, nem *Deus*, nem *Salvator*. Császárként is csak ember.

Nem az a baj, hogy megadjuk neki azt, ami jár neki; hanem hogy nem kapja meg tőlünk azt is, ami még neki jár: az isteni szót, amely

A besúgó és a pap

A diktatúrában – tanította Richárd – a börtön a legtisztességesebb hely. Jó helyen vagyunk, vigasztalta a papokat, és ha kikíváncozunk innen, harcoljunk ez ellen a kísértés ellen. Amikor pedig esetleg kiszabadulunk, ne feledkezzünk meg arról, hogy mi itt igazán szabadok voltunk. Majd elmondott egy történetet, amely a Szovjetunióban játszódott le, a nagy tisztogatások idején:

Egy sokgyermekes, szerencsétlen ember meggyóna papjának, hogy ő a besúgója, és mivel pénzt is kap szolgálataiért, folytatni kénytelen, amit már hosszú ideje tesz. A pap felszabadította őt a további besúgásra. Rövid idő után a papot kivégezték.

A császárnak, ami a császáré

A keresztény kompromisszum *locusaként* emlegetett igét: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré” Richárd gyakran magyarázta a börtönben. Legyen a császáré az adópénz, de semmi köze nincs az adózóhoz – vallotta Richárd. Az adózó az Istené, és övé maga a császár is, ő sem pusztán az önmagáé. A császár egyetlen fát nem ültetett Izraelben, de ette azok gyümölcsét, sőt prédálta udvartartásával és hadi gépezetével együtt. Mi hát a császáré? Nemcsak a dénár az övé, hanem a szó is, Jézus szava, amit ő a pénz mellé tett: „Istennek is, ami az Istené.” Amiből pedig az következik, hogy a császár nem isten. Nem *Dominus*, nem *Deus*, nem *Salvator*. Császárként is csak ember.

Nem az a baj, hogy megadjuk neki azt, ami jár neki; hanem hogy nem kapja meg tőlünk azt is, ami még neki jár: az isteni szót, amely

tett is, és amely a szabadságunk biztosítója a bennünket kisajátító hatalmi rendszerben.

Az egyház gyávaságból hallgatja el az „is”-t, amivel pedig megtagadhatná a kisajátított hatalmat.

Mi hát a császáré? Ekkor Richárd egy rúgással mutatta be, mi jár valóban az önmagát istenítő hatalmasságnak.

Bűnvallás és feloldozás

Cellánkba egyetlen olyan fogoly került, aki korábban nem lelkész volt. Egy szem közbűntényes a politikaiak között: így hát őt nevezték ki szobafőnöknek. Az is feladatai közé tartozott, hogy megfigyeljen minket, és szállítsa a híreket rólunk azoknak, akik a fogság alatt sem szűntek meg kihallgatásokkal, megaláztatásokkal gyötörni bennünket. Láthatóan élvezte a főnökséget, és mindenről, ami a cellában történt, értesítette megbízóit. Mindenki megvetette, senki sem állt szóba vele. Én nem voltam hajlandó lemondani róla, többször kíséreltettem arra, hogy közelebb kerüljek a lelke legmélyén rejtő emberhez. Barátságunk nem sokáig tartott.

A börtönélet iratlan szabálya a „segíts magadon”. A foglyok a lepedőkből, párnahuza-
tokból lehasított keskeny csíkokkal foldozták

meg rongyos fehérneműiket, szétmálló szvet-
tereiket. Persze szigorúan tiltották ezt az eljá-
rást, de nem nagyon tudták megakadályozni,
mert nehezen volt ellenőrizhető. Én olyan jó
fiú voltam, hogy soha nem vetemedtem a lo-
pás szörnyű bűnének előre megfontolt vég-
hezvitelére. Egyszer azonban a szükség rávitt
arra, hogy engedjek a kísértésnek.

Egy senki által nem használt párnahuzatból
elcsentem pár centit, foltnak. Szobafőnök ba-
rátom, akit szorgalmasan lelkigondoztam, va-
lahogy rajtakapott. Reméltem tőle némi kímé-
letet, csak hogy ő nagy halat fogott, és esze ágá-
ban sem volt visszaengedni. 70–80 lelkész előtt
kihirdette: – A szenteskedő Visky meglopta az
államot, ezért elnyeri méltó büntetését.

Nem a magánzárkától ijedtem meg, inkább
az gyötört rettenetesen, hogy gyaláztatot hoz-
tam az Úr nevére. A halált is szívesebben elvi-
seltem volna. Kétségbeesve fohászkoztam:
„Uram, ölj meg engem! Bemocskoltam neve-
det annyi ember előtt, akik tőlem is hallottak
felőled...” Csupa bűnbánat és halálvágy let-
tem egyszerre. Legnehezebben a testvéreim
előtt hordoztam a szégyenemet: egy cellában
voltam hozzám közel álló lelkészekkel, három
teológus diákkal, egy unitárius esperessel, sőt
teológiai professzorokkal is.

Vergődő lelkiállapotomban bűnvallásra szán-
tam el magam: odamentem Richárdhoz, hogy
gyógyulást találjak a lelkemnek. Elsírtam előt-
te a bűnömet, és vártam a felülről való bocsá-
nat kihirdetését. Richárd nem sokáig váratott
magára, ezt mondta:

– A hatóság elragadott a családotól, min-
denedet elvette, megfosztott szabadságodtól,
22 évi kényszermunkára és szigorított börtön-
re ítélte, és te most itt mindenkinek a szeme
láttára egy rongyszalagért vagy bánatos. Az
nem fáj, hogy emberek mennek kárhozatba
miattad, és nem hallják tőled a szabadítás
evangéliumát? Hamis bűnbánat gyötör! Az egész
huzatot el kellett volna lopnod és megosztá-
nod másokkal! Amiatt bánkódj, hogy nem ezt
tetted!

Akkor értettem meg Ágostont: csalóka bűn-
bánat az, amikor nem a bűn fáj, amit Isten
ellen követtünk el, hanem leleplezett hiúsá-
gunk és nagyra tartott kegyeskedésünk sérül.

Ismét

Nyolc év börtön után, 1956-ban váratlanul szabadon engedték a csont-bőr embert. Szabadulása napján ott folytatta, ahol abbahagyta. Testvérei a hitben arra intették, hogy vigyázzon, különösképpen gonoszak az idők, ismét le fogják tartóztatni, ha nem áll le.

– Hát ez az – mondta Richárd. – Azért megyek szolgálni, mert ismét letartóztatnak.

Fogoly voltam, és meglátogattatok

Jakab Sándor, Kiss Sándor egyházunk presbiteri és gondnokai voltak. Élő szentírásokként voltak jelen közöttünk. Amikor kivitték őket a Duna-csatorna építéséhez, segítettek a nehéz földmunkához nem szokott rabtársaikon, hogy azok is megkapják a napi élelmiszeradagot, akik nem tudták teljesíteni a normát.

Együtt ítélték el bennünket.

A tanítványból mester lesz, a mesterből tanítvány.

Fogd meg a fülem

A nagyváradi csoportban ítétek el. Lelkészek négyen voltunk: Szilágyi Sándor, Dézsi Zoltán, Karczagi Sándor és magam. Nagyon különbözőek, de a különbséget a megkülönböztető és összekötő kegyelmi ajándékok jelentették. Nélkülük nem élhettem volna túl a szenvedéseket. Engem gyakran kerülgetett a halál: súlyos vérszegénység, szédülés, ájulás. Ők megfellebbezték a halált, és rendre visszaimádkoztak az életbe. Bádogtányéromba a magukéból az enyémbé csempészték, ha né tán volt mit: krumplit, szalonnadarabkát, egyebet, amikről nehezen volt megállapítható a származásuk. Erőszakoskodók voltak, a szeretet nevében meghalni sem hagyták az embert.

Nyolc hónapon át Nagyváradon, ugyanabban a cellában, a négyszemélyesben, nyolcan-

tizen is elfértünk. A közös áhítat (Szentírás nélkül), az ima tartotta bennünk az életet.

„Milyen jó és milyen gyönyörűséges, amikor együtt laknak az atyafiak!” – énekli a zsoltáros. A börtönben fokozottan szükségem van az atyafira. Saját magamtól is óvna, mert – Szent Ágoston szavaival – nagy mélység önmagának az ember. A jó kedélyű Néri Fülöp mondogatta gyakran: „Fogd meg a fülem, Istenem, mert eladlak, mint Júdás!”

Köszönöm neked Istenem, azokat, akik megráncigálták a fületem.

Házam népe

Egy hangya az ablakpárkányomon. Megosztom vele a kenyereimet, és ő hálásan cipeli társainak a nálánál súlyosabb terhet. Eltűnik egy apró részben. De kiszórtatva társait is a cellába csalogatja. Boldog az a szolga, aki kiadja élelmét háza népének a maga idejében, ötlük fel bennem az evangéliumi tanítás.

Gyertek, gyertek, házam népe.

Jönnék; számítnék egymásra.

Minden tiértetek van, mondja Jézus.

Én, Ő és a Másik

Isten *ani hunak* nevezi magát. Ebben a szókapcsolatban, *ani hu*, benne van a harmadik személy, az Ő is. Jelentése: ÉnŐ. Mert: *echad* és nem *jachid*. Ebben az értelmezésben a ki nyilatkoztatás nyelvtani alapot ad az egységre: Ő mibennünk, mi Őbenne. Jézus főpapi imájában is megtaláljuk ezt az értelmezést: „Én őbennük, és te énbennem: hogy tökéletesen egyé legyenek.” Így tanította Richárd.

A közös fogságunk idején a papok cellájában sokáig ketten aludtunk egy ágyban. Richárd emlékeztetett bennünket a Máté evangéliumának az utolsó időkről szóló fejezetére, legfőképpen azokra a versekre, ahol ezt olvassuk: „az egyik felvétetik, a másik otthagytatik.” Elmondta, hogy ennek a jelentése, az Újszövetség héber fordítása szerint, a következő: az az

egyik „vétetik fel”, aki nemcsak egy, egy Ego, egyetlen személy, hanem akiben jelen van a Másik is. Csak azt veszi magához az Úr. Az „otthagytik” ítélete az Egóra vonatkozik, az önző egyre, aki nem ismer Másikat.

A vesztesek

Itt vannak azok, akiket a történelmi egyházak nagymellényű képviselői egyszerűen leszektáztak. Az ember megítélésében nem mindig a helyes tan az igazi mérték.

Fiatal székelyek, Jehova tanúi. Nem vitatkozni kell velük, hanem azt a kérdést föltenni, hogyan lettek ezekből a székely katolikusokból vagy reformátusokból jehovisták. Vannak köztük olyanok, akik már harmadik alkalommal kerültek a börtönbe, mert semmilyen módon, még a legalapvetőbb szinten sem akartak együttműködni a rendszerrel.

Miért kellene megvetni azokat az adventistákat, akik szombaton nem hajlandók dolgozni, mialatt a győzelmet győzelemre halmozó kollektív gazdaságok idején papok vezényelik a nyáját a vasárnapi betakarítási munkára. Sem a verés, sem a magánzárka, sem a ki-

éheztetés nem ingatja meg őket a hitükben. A Gulágon meztelenre vetkőztetnek egyet, az őt beelölki a tövises bokorba, de a férfi akkor sem hajlandó a földdel megrakott talicskát szombatnapon tolni.

Volt egy székelyföldi csoport, amelynek a tagjai nem írtak alá egyetlen egy hivatalos iratot sem. Nem kellett nekik a születési, a házassági, a személyazonossági igazolvány sem. A kihallgatási jegyzőkönyvek aláírását is kerekken megtagadták, nehogy magukhoz vegyék a Sátán bélyegét. Még a börtönből való szabadulási levelet sem írták alá. Inkább a börtönben maradtak volna, vagy akár fejbe lövették volna magukat. Ők voltak az egyetlenek, akiket erőszakkal hoztak be, és erőszakkal dobtak ki a börtönből.

Vajon nem vár-e bennünket sok meglepetés a mennyben?

– Tudja – mondta az egyikük –, bármilyen rendszer is volt, mindig a vesztesek oldalán álltam.

„Nem mindenki van a látható egyházban, akit Isten magának elválasztott” – írták a Debrecen-Egervölgyi Hitvallás szerzői 1562-ben.

Dohány

Richárd nem tűrte a gyülekezetben az elvakult törvényeskedést. Egyszer azt jelentették neki, hogy az egyik atyafiról kitudódott, titokban dohányzik, márpedig ebben a gyülekezetben ez nem szokás. Az egyházközség presbitériuma tüstént össze is gyűlt, és úgy döntött, kizárják a férfit. Mielőtt még a határozatot meghozták volna, a vétkest is beidéztek. Amikor a meghallgatás elkezdődött, Richárd elővett egy csomag cigarettát, nagy komótosan rágyújtott, és a gyülekezet véneinek ámulatára fújni kezdte a füstöt. A kizárásból semmi sem lett.*

* A történet másik változata szerint a presbiterek előtt álló férfi hangosan sírni kezdett.

Ma, ha az ő szavát halljátok

Richárd és Binci megpillantottak az út túloldalán egy nagyon öreg, hosszú szakállú, botra támaszkodó zsidó embert. Sabina nőgatni kezdte a férjét:

– Richárd, láthatod, nem sok lehet hátra ennek az embernek, menj át, és beszélj neki a Messiásról.

Richárd szó nélkül engedelmeskedett, odalépett az öreghez, és így szólt hozzá:

– Tudja-e bátyám, hogy megérkezett a Messiás?

Az öreg arca felragyogott:

– Hol van? Úgy vártam, szeretnék találkozni veled!

Richárd meghívta az embert magához, hogy beszéljen neki a Messiásról, aki ígérete szerint meglátogatta az ő népét, de az öreg vonakodott:

– Ma még nem mehetek – mondta. – Tudod, fiam, holnap van az engesztelés ünnepe, a jóm kipúr*. Én koldus vagyok, a jómódú zsidók könyörületéből élek, akik ezen az ünnepen ellátnak pénzadománnyal. Most nincs időm, de az ünnep után feltétlenül elmegyek hozzád.

Richárd próbálta meggyőzni az öreget, ne halogassa a találkozást, ki tudja, lesz-e még alkalma rá. Az idős férfi makacsul ellenkezett. Akkor megkérdezte tőle:

– Mennyi szokott összegyűlni ilyenkor, az engesztelés ünnepén, és az mennyi ideig elég neked?

Az öreg megnevezte az igen jelentős összeget, mire Richárd:

– Hiszi-e, bátyám, hogy a világot az Örök-kévaló teremtette, és övé az ezüst és az arany és a földnek teljessége?

Az öreg nem késlekedett a válasszal:

– Hát már hogyan hinném, fiam?

– Ha hiszi, akkor azt is elhiszi, hogy ez a gazdag Isten tud magának ugyanannyit adni, sőt még többet, mint gazdag hittársai jóm kipúrkor.

* Az engesztelés napja, zsidó vallási ünnep. Ezt a napot a böjtnek, imának és a múlt bűneiért való vezeklésnek szentelik.

Hallgatás volt erre a válasz. A férfi kitartott a gazdagok ünnepi adománya mellett.

Alig telt el néhány nap, sürgősen hívták Richárdot az öreghez. Mikor odaért, gyászének hangját hallotta kiszűrődni a házból. Az öreggel már nem tudott szóba állni.

A püspök és a papja

Richárd beállított a szebeni szász, evangélikus püspökhöz, bűnvallomás végett. Szorongva lépett be irodájába. A püspök kitörő örömmel fogadta, felállt a helyéről, és azt mondta neki:

– De jó, hogy jöttél, Richárd, súlyos vétek terhel, meg szeretném vallani neked.

A püspök ugyanazokat a bűnöket sorolta, mint amiket Richárd készült elmondani neki.

Senki

A szovjet megszállásra Richárd gyülekezete igyekezett előre felkészülni. Orosz nyelvű Bibliákat és röplapokat készítettek elő, hogy a katonák között osztogathassák. A sok nyelvet bíró Richárd oroszul is jól beszélt. A háború utolsó szakaszában, majd azt követően az istentiszteleti alkalmaikon orosz katonák is megfordultak, az iratok kitartó és bátor terjesztésének köszönhetően.

Az egyik katona – nevezzük Ivánnak – rövid időn belül elmélyült hitről és bölcsességről tett tanúbizonyságot. Szorgalmasan olvasta a Szentírást, és az újhitű sodró buzgalmával ragaszkodott lelkipásztorához. Egyszer Richárd megkérdezte tőle:

– Iván, mit tartasz felőlem?

Iván így válaszolt:

– Éppen ma olvastam az Írásból Pál apostol

szavait: „Hát ki az az Apollós, és ki az a Pál? Szolgák csupán, akik által hívókké lettetek... Én ültettem, Apollós öntözte, de a növekedést az Isten adta. Úgyhogy az sem számít, aki ültet, az sem, aki öntöz...” Ha ők nem számítanak – folytatta a katona –, akkor senkik. Ha pedig Pál is, és Apollós is senki, mi mást gondolhatnék az én atyámfia felől?

– Iván, te rövid idő alatt felnőtt hívővé váltál – mondta Richárd, és megölelte nagykorú gyermekét.

A másik szék

Egy Nagyvárad környéki fiatal lelkész mesélte:

Egyszer felkereste Richárdot, hogy lelki terheit megossza vele. Richárd íróasztala mögött ült, előtte két üres szék volt. Hellyel kínálta vendégét. Amint a fiatal kolléga elfoglalta az egyik széket, rászólt:

– Nem látod, hogy már ül ott valaki?

A fiatalember átült a másik székre.

Richárd így folytatta:

– És most mondd el neki minden terhedet.

A szegény prédikátor és a gazdag posztógyáros története

Richárd bukaresti gyülekezete sokak érdeklődését felkeltette. Egyesek a tanházak meghitt légkörét, mások az őskeresztény gyülekezetek életformáját látták visszaköszönni benne.

Az egyik istentiszteleti alkalommal egy jól ismert, igen gazdag posztógyáros is beült a hallgatóság közé. Richárd éppen az Úr végtelen gondviselését ecsetelte, megemlítette az evangéliumi verebecskéket, akiket egyenként számon tart a Világ Ura, amikor a vendég váratlanul közbeszólt:

– Az ön gondviselő Istene ilyen kopott ruhájú szolgákat tart?

– Az én Istenem – ~~szólt~~ válaszolta meglepődés nélkül a lekipásztor, nem zökkenve ki a prédikációból –, már régen megparancsolta az

itt ülő gyárosnak, hogy küldjön egy új ruhára való szövetet nekem, de ez a gyáros mind ez ideig engedetlen maradt.

Angyalcsinálók

Polonic* őrmester mindenbe beleköt, és általában túlteljesíti a kínzás normáját. Ki-kiszólít egyet-egyét a rabok közül, csak úgy találomra, saját szórakoztatására. A cellában jól hallhatni a tompa ütések és a jajongásokat.

Pop őrmester időnként ránk nyitja a cella ajtaját, és békességesen elbeszélget velünk. Kik vagyunk, van-e feleség, család, és miért kerültünk ide? Egy csapásra érhetővé válik számomra, miért volt olyan fontos Pál apostolnak feljegyeztetni, hogy amikor fogolyként Rómába hurcolták, és Málta szigeténél hajótörést szenvedtek, az őrzésükkel megbízott százados a foglyok életét is számon tartotta, majd pedig a sziget főembere, Publius „nagy emberségesen” vendégül látta őket.

* Román szó, jelentése: merőkanál.

Az „angyalcsináló” sötét bőrű őrmester, ő a halálos ítéletet hajtja végre.

Istrate, a tanítóból lett börtöntiszt nem mulasztja el, hogy minden ok nélkül Nicolae Moldoveanu zeneszerző hamuszürke arcába csapjon.

A Șomlea-testvéreknek már a nevétől is irtózik minden rab. Akiket kiszólitának, nem biztos, hogy vissza is jönnek.

Istrate később közbűntényesként kerül vissza a börtönbe. Cellatársai a felső ágyról pokrócot dobnak a fejére, és egyszerűen agyonverik.

Hol van Adrian?

Vannak, akiket csak a bosszú éltet. Ha majd jönnek az amerikaiak, akkor mi következünk, és bizny elégtételt vehetünk az összes igazságtalanság miatt, ami rajtunk megesett.

Amikor végre megengedik, hogy én is dolgozzam, a börtön bútorgyárában egy csoportba kerülök egy finom lelkű, művelt bukaresti egyetemistával. 25 esztendő van a fején. Vőlegényként tartóztatták le, menyasszonyáról évek óta nem tud semmit. Később hozta a hírt az egyik társa, akit évekkel Adrian után tartóztattak le, hogy a lány szinte azonnal megőszült, most Bukarest utcáit járja, a vőlegényét keresi, és azt kérdezi a szembejövőktől:

– Hol van Adrian?

Adrian legszívesebben az ajtó mellett áll, néha vízszintesen kitartja a mutató- és a középső ujját, és annyit mond:

– Două degete.

Azaz kétujjnyi távolságra, nem többre, csak kétujjnyi távolságra lesz a kommunisták lába a földtől. Ha majd jönnek az amerikaiak.

– Adrian, én ismerek egy ennél radikálisabb és látványosabb kivégzési módot – mondom neki. Őszinte érdeklődéssel tekint reám. – Saulust, aki lihegett az öldökléstől, a feltámadott Jézus Krisztus szeretetével kivégezte. Az ellenséget nem elég megsemmisíteni. Jobb, ha leessenek a lóról, és megváltozik az életük, sejtről sejtire.

– Două degete – mutatja eltökélten.

– Adrian, én a kommunistákkal szemben is a szeretetre szavazok.

Átnevelés

„Rendíthetetlen maradt, mert látta a láthatatlant.”

Nem a szegek

Lőrincz János lelkész, apró termetű könyvmoly, akinek a műveltségénél csak a gyermeki hite volt nagyobb, negyed tüdővel került a börtönbe.

– Jenő, megesznek itt bennünket a szegek!* – mondja a marosvásárhelyi cipész testvérünknek, aki a legsötétebb időkben is tüzet gyújtott Maros megyében az elhidegült és megfélemlített lelkekben. Bölcsessége több teológiával és doktorátussal felért.

– Azt hiszed, János, miattuk kerültünk ide? Nézz csak szét, és látni fogod, Isten küldött ide minket.

És ez a halálra vált Lőrincz János túlélte a börtönt, és túlélte az egész rendszert.

* Román eredetű szó, jelentése: a titkosrendőrség embere.

Jézust nem a szegek tartották a kereszten, mondta Szent Klára, hanem érettségünk való szeretete – ismételtük váltig.

Jovin

Aranykezű, aradi román baptista férfi. Bezárták, mert tiltakozott egyes neoprotestáns vezetők kollaboránsi magatartása miatt. Eszembe se jut azt mondani, hogy szektás volna. Nyílt tekintetű, egészséges humorú, kiváló férfi.

Ha a kiszabott munka megköveteli, hogy a rabok konyháján áthaladjon, páratlan ügyességgel lop, amit csak tud: sárgarépát, savanyúságot, paradicsomot. Amit mi, rabok, sohasem látunk. Mikor a munkából visszatér, szigorú motozásnak vetik alá, de ő mindig megússza valahogy. Szerzeményeit aztán megeteti azokkal, akik alig vonszolják magukat.

Jovin, testvérem.

Báró „udvari apród”

Magyar főúr, Ferenc József császárunk és királyunk udvari apródja. A bécsi udvar gáláns és pikáns történeteivel táplálja a kiéhezetteket. A birodalom szexuálpolitikai intrikáiról kitűnően informált. Ki kivel, mikor, sőt hogyan, és hát persze, mi célból. Az udvari bálók, a velencei, csilláros Burg udvarhölgyeinek színes világáról, hercegi sarjak és diplomaták kullisszatitkai a szamosújvári börtön celláiban. És hát mindenki epizódszereplő udvari apródunk kalandjaihoz képest. Erdélyi kastélyok hálószobái, szélesre tárt ajtókkal, elhúzott függönyökkel. Kéjvágyó, moráljukat tekintve kétes egzisztenciájú arisztokraták számtalanszor elővett esetei, odaadó vagy durcás, de mindig gyönyörű, szép, fitos stb. falusi szolgálóleányok. Nagy sikerek. Spiccesen felülnek a kastély várfalára, és célba veszik a hazatérő kon-

dát, főként a vérmes kanokat. A kárt persze bőkezűen megfizetik a parasztnak, ezt még egy előkelő gesztussal is megtézik: a kártérítés mellett a kilőtt állatokat is hazavihetik. Vannak, akik azért megkérdezik, hogy a kiszolgáltatottak megaláztatásával és a meggyalázott emberi méltóságon esett kárral kezdtek-e valamit. Előkelő cellatársunk ősréformátusnak vallja magát, akinek nem is kell tulajdonképpen templomba mennie vagy a szentségekkel élnie. Valami egyházkerületi főtisztséget is visel. Vasárnapról vasárnapra meghívom a cella-istentiszteletre, hátha ezért került ide – érvelek –, hogy bepótolja. Vasárnaponként ágyainkon ülve, halkán megtartottuk az istentiszteletet, az elejétől a végéig.

Rugul Aprins

Égő máglya: mély hitű román értelmiségiek szervezete. Cellatársaim közül sokan voltak egykori tagjai. Egy Párizsban tanult orvos is közénk tartozott.

Cellánkban egy fiatal rab egész éjjel nyugtató fájdalomában. Reggel szemrehányást tettünk az orvosnak, miért nem segített a betegen.

– Nem veszitek figyelembe az igazi segítség módját. Egész éjjel virrasztottam és imádkoztam érte.